

SZÜTS-NOVÁK RITA

A HAZAI LÁNYREGÉNY-IRODALOM MÉLYSÉGEI EGY SZÁZADFORDULÓS NŐÍRÓ, FRIED MARGIT (LEÁNY)NEVELŐ TEVÉKENYSÉGE ÉS ÉLETÚTJA ALAPJÁN**Bevezetés**

Tanulmányunk arra a jelentős paradigmaváltásra reagál, amikor a gyerekekhez fordulás és gyerekekről írás igénye hazánkban erősödni kezdett, és virágzott a lányregény műfaja. Ehhez természetesen szükséges áttekinteni az ezt megelőző kulturális forradalmat, különös tekintettel a női mozgalmak térnyerésére, a női szereprepertoár változására, amely a nőírók érvényesülésének is nagyobb teret engedett a főként férfiak által meghatározott és uralt irodalmi kánonban. Kutatói célunk volt továbbá a leányregény-írónő, Fried Margit (Ego) szerzői személyének vizsgálata, illetve a mára elfeledett nőíró rövid pályaképének és életútjának a 19. század végi – 20. század eleji magyar irodalmi élet kontextusában történő elhelyezése és értelmezése. Interdiszciplináris; irodalmi és neveléstörténeti megközelítésünkhöz kvalitatív metodikát alkalmaztunk, áttekintve a vonatkozó primer és szekunder szakirodalmat, különös tekintettel a korszak sajtóanyagára és a vizsgált írónő nőképpel kapcsolatos munkáira.

Kulturális kontextus; női szerepek

Az 1800-as évek második felében a korábban zárt és korlátozott női szereprepertoár már engedett némi teret a nők kulturális kibontakozásának.¹ Az új női szerepfelfogásban az anya-, a feleség-, a háziasszony-szerep és az otthoni munkavégzés (rajzolás, hímzés, zongorázás) mellett más tevékenységek is megjelenhettek. Ez azonban még nem jelentett parttalan szabadságot. A korlátok megfogalmazásában élen járt Gyulai Pál irodalomkritikus is, és az ő nézőpontja szintén meglehetősen szűk térre szorította be az irodalmár nők mozgásterét: „Hajlaminál, kedélyénél fogva igen alkalmas meséket, beszélykéket írni gyermekek, kivált fiatal leányok számára, s talán jobbakat, mint a férfiak. Kár, hogy e tért annál inkább lenézi, mennél tehetségesebb és szellemdúsabb.”² Vagy:

1 Ezt az időszakot dolgozza fel irodalom- és neveléstörténeti szempontból is a szerző, lásd Szüts-Novák Rita, *Szendrey Júlia (1828–1868) költőnő romantikus gyermekképe*, *Korunk* 2019/3, 84–96.

2 *Angyal vagy démon: tanulmányok Gyulai Pál írónőink című írásáról*, szerk. Török Zsuzsa, Reciti, Budapest, 2016.

„korlátolt helyzeténél fogva csak pár gyöngédebb húr állhat rendelkezése alatt, ami nem ad nagyobb szerű költészetet.”³ Figyelemre méltó, hogy nem volt ez másképp a korabeli Angliában sem, ahol bár a nőírók száma 3–400-ra volt tehető, akiket nem korlátoztak az írásban, és még olvasóik is voltak, de a független tér és anyagi háttér hiánya szintén határt szabott a lehetőségeiknek.⁴ A színésznőkkel kapcsolatos korabeli elvárásként szerepelt a hazafias kötelesség betartása is, és teljesen alapvető dolog volt a 19. század közepén hazánkban, hogy egy női közszereplő a szabadságharcot honleányhoz méltó módon anyagilag támogassa, vagy ha nem voltak felajánlható értékei, akkor ingyen szerepléseket vállaljon. A 20. században a nők egyre fontosabb szerephez jutottak a pedagógusi pályán, tevékenységükbe kevésbé avatkoztak be a kor nagy (főként férfi) gondolkodói, talán azért is, mert azt a családi szerep kiterjesztéseként tartották számon.⁵

Az általános szemlélet és az anyagi adottságok miatt a századforduló előtt csak a legtehetősebb nők számára adódtak lehetőségek a magasabb műveltség megszerzésére, de ez akkor még köztük sem volt gyakori. A társasági élet magánlakásokban helyet kapó szalonokban folyt, ahol gyakran folytattak kulturális vitákat vagy tartottak irodalmi előadásokat, később Apponyi Albert volt, aki felkarolta és támogatta a szabad oktatást.⁶ Egyre inkább belső igényként merült fel a nőkben az olvasni tudás vágya, ami egyenesen arányosan növekedett egy nagy könyvnyomtatási hullámmal, ami Magyarországon jó minőségű és esztétikailag kiemelkedő, illusztrált díszalbumok kiadását jelentette, tehát a kulturális vagyoni átadásának, az írott hagyományok átörökítésének szinte kizárólagos, egyedüli eszköze ekkor az olvasás volt.⁷ A polgárosodás erősödésével, a társadalmi átalakulással, a demográfiai és gazdasági fejlődés által egy paradigmaváltás játszódott le, aminek következtében már nemcsak a vagyon és a nem számított, hanem egyenlőségre törekedtek a társadalom több szférájában, így a nemek közti különbségek is fokozatosan csökkentek.⁸

Magyarországon a 20. század első éveiben gyakori volt az az interpretáció is, amely a *Női foglalkozásokról* című újságcikkben is olvashatunk. E felfogás sze-

3 GYULAI Pál, „Írónőink” = Uő., *Kritikai dolgozatok 1854–1861*, Budapest, Akadémia, 1908, 272–307.

4 BORGOS Anna, „Sélei Nóra: Lánnyá válik, s írni kezd, 19. századi angol írónők.” = Uő., *Nemek között: nőtörténet, szexualitástörténet*, Noran Libro, Budapest, 2013, 260.

5 WLASSICS Gyula, *A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett huszonötödik jelentése*, Magyar Királyi Egyetemi Ny., Budapest, 1896, 14.

6 T. KISS Tamás, *Egy méltatlanul elfeledett européer, Gróf Apponyi Albert politikusi magatartásáról és kultúrpolitikájáról*, Szín, 1999/2, 5–12.

7 MEDOVARSZKI István, *Lebutítás vagy disszemináció? – A kulturális javak átadását gátló tényezők a konstruktívizmus és az újmédia szemszögéből*, *Új Pedagógiai Szemle*, 2020/70. 7–8. 76–90.

8 SZÜTS-NOVÁK Rita, *Gyertyánffy István és Imre Sándor nőképe és nőnevelési gondolatai (doktori értekezés)*, Eger, 2022.

rint a haladó korban a nők életében a munka valójában csak az életviszonyok kényszere miatt, szükséges rosszként játszhat szerepet, hiszen a „nőnek igazi hivatása a család, az otthon körében van”. Az újságíró a feministák hirdette egyenjogúság mellett szóló érveket idealizált, hamis indokkal támadja, sugallva a gondolatot, hogy az önállósodni kívánó nők, elhagyva „a legmagasztosabb hivatás, a hitvesi és anyai kötelességek teljesítésének békés birodalmát, ami védelmet jelentenek neki az élet durva, kíméletlen élet-halálharcának küzdelmei között”,⁹ nem lehetnek boldogabbak a jelennél. Véleménye szerint a nő, a család és a társadalom javának az a foglalkozási ág felel meg, amely a nőt nem kényszeríti a családi otthon elhagyására, vagy legalábbis nem huzamosabb ideig, de semmiképpen sem állandóan. A szerző került a szellemi hivatások és a nők tanulása lehetőségének hangsúlyozását, de alternatívával szolgált az otthoni munka gyakorlására a háziipari termékek létrehozásával, hivatkozva arra, hogy az ilyen típusú termékeknek nagy keletje van Ausztriában. Az ideális nő munkájával hozzájárul az ipar fejlesztéséhez is, de a családot sem hanyagolja el.¹⁰ Hazánkban a nők többsége a kognitív disszonancia csökkentése érdekében gyakorlatilag egyet is értett a fentiekkel, de akadtak olyanok is, akik teljesen másképp képzelték el az életüket. A *Nőtisztviselők Országos Egyesülete* például már 1896-tól, 1904-től pedig a 200 női és 50 férfitaggal frissen alakult *Feministák Egyesületével* együtt aktív vidéki kezdeményezésbe kezdett. Elsődleges célpontjaikká a gazdaságilag fejlettebb központok mellett a felső-magyarországi, valamint az erdélyi patinás fürdővárosok, majd a későbbiekben fokozatosan a Balaton parti üdülők váltak, ami azzal magyarázható, hogy a feministák haladó eszméire nyitott közép- és felsőbb rétegekhez tartozó hölgyek a nyaraikat többnyire ott töltötték.¹¹ A kibontakozó nőmozgalmak nyugaton is egyre több jogot szereztek a nőknek, ami javította pénzügyi lehetőségeiket, növelte életminőségüket, de valódi függetlenségükre az első világháborúig várniuk kellett. A Kéri Katalin által is leírt, a korra jellemző tipizálásról és ábrázolásáról (szerencsétlen női biológikum, női lélek és jellem, sémák a nők hivatásáról) konkrét eseteket találtunk a folyóiratok hasábjain. A cikkek nagy része férfiak tollából származik, de amikor már a női újságírók is szerephez jutottak, ők sem kímélték saját nemük képviselőit.¹²

9 VAJNA Géza, *Női foglalkozásokról*, Szamos, 1907/96, 1.

10 VAJNA Géza, *Női foglalkozásokról*, Szamos, 1907/96, 1.

11 CZEFERNER Dóra, *Feminista szervezkedés vidéken az első világháború előtt*, Újkor, 2015/2, <http://ujkor.hu/content/feminista-szervezkedes-videken-az-első-világhaboru-elott> (Utolsó letöltés: 2023. január 26.)

12 KÉRI Katalin, *Hölgyek napernyővel: nők a dualizmus kori Magyarországon, 1867–1914*, Pro Pannónia, Pécs, 2008, 78.

'Ego megszületése'; Médi szenvedései

Fried Margit 1881. október 22-én született Budapesten Fried Samu (1848–1924) miskolci származású orvos és Weisz Karolina lányaként. Szülei számára nem volt kérdés lányuk taníttatása, így az Országos Nőképző Egyesület tanintézetének tanulója lett, amely közeg nagy hatással volt szellemi kibontakozására.¹³

Köztudott, hogy a női egyenjogúsításban, így az újságírásban és oktatásban is jelentős feladatot látott el az *Országos Nőképző Egyesület*, aminek elméleti (vonatkozó nyomtatott sajtó kiadása) és gyakorlati (intézetek alapítása) munkája hiánypótló vállalat volt a 19. századi magyar nőnevelésben, amikor a leánynevelés még meglehetősen gyermekcipőben járt. Bár több leánynevelő intézet és elemi iskola működött már, ezek a nagyobb lányok és fiatal hölgyek felsőbb oktatását már nem foglalták magukba. A gyerek- és személyközpontú reformpedagógiai iskolák hazánkban jóval később kapnak teret, például Domokosné Löllbach Emma *Új Iskolája* (1915 és 1949) vagy Nemesné Müller Márta *Családi iskolája* (1915–1943). Pedig ezen pedagógiai gyakorlatok a későbbi tananyagfejlesztésre is nagy hatással voltak, ezzel elérve a gyakorlatitudás-megszerzés kiemelését.¹⁴

Az egyesület egyéb emancipációs tevékenységekkel is foglalkozott, ide sorolhatjuk a *Magyar Bazár mint a nők munkaköre* című hivatalos lap indítását,¹⁵ ami az *Országos Nőképző Egyesület*, a *Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesülete* és az *Országos Nőiparegylet* együttműködéséből jött létre, és írásokkal, programfelhívásokkal támogatta a női egyenjogúsítási törekvéseket. Hangsúlyozni kell, hogy az Országos Nőképző Egyesület munkájának értékesebb része nem elméleti síkon működött a női neveléssel kapcsolatban, hanem tanintézetek és leánygimnázium tényleges felépítésével és fenntartásával gyakorlatban hoztak mérhető hasznot a magyar oktatáskultúrában. Bár a női oktatás teljes elterjedésére és egyenjogúságára több évtizedre volt szükség Magyarországon, az egyesület tevékenysége létfontosságú állomása volt a folyamatnak. Meghatározó lépés volt a kultuszminiszterről elnevezett *Wlassics-kollégium* megszületése is,¹⁶ amelynek nyolcpontos szabályzata magában foglalja az intézmény célját: „Az Országos Nőképző-Egyesület Wlassics-kollégiumának célja, hogy tagjai (a budapesti királyi magyar tudományegyetemen főiskolai tanulmányokat foly-

13 GRÁBERNÉ BÖSZE Klára, *A Veres Pálné Gimnázium története*, VPG, Budapest, 2006.; *Új magyar irodalmi lexikon*, szerk. PÉTER László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

14 KRAKKER Anna, *Egy környezeti nevelési oktatócsomag gyakorlati lehetőségei* = Tantárgypedagógiai kaleidoszkóp: 2021, szerk. MEDOVARSKI István, Magánkiadás, Békéscsaba, 2021, 115–126.

15 MÉSZÁROS Zsolt, *Női hálózatok és a 19. századi divatlapok – A Magyar Bazár és olvasóközönsége*, Magyar Könyvszemle, 2017/3, 297–313.

16 GRÁBERNÉ BÖSZE Klára, *Nőnevelő intézmények a 19. század végétől a 20. század végéig – A Wlassics-kollégium*, Könyv és Nevelés, 2017/2., <http://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-nevelés/nőnevelő-intezmenyek-a-19-század-vegetől-a-20-század-vegeig-a-wlassics-kollégium#footnote-4>, (Utolsó letöltés: 2022. június 20.)

tató nőhallgatók) számára otthont nyújtson s őket egyetemi pályájuk alatt tanulmányikban irányítsa, vezesse, támogassa.”¹⁷

1899-ben jelent meg első tárcája, és Fried Margit tizennyolc évesen már jelentős olvasóközönnyel rendelkezett. Ego álnéven megjelent írásai először a *Pesti Hírlap* hasábjain bukkantak fel. Feltűnést keltettek tárcacikkei, novellái, megfigyelései, amelyek eredeti, egészen újszerű stílusban, „sok-sok bájjal, frissességgel közölték az olvasóval egy fiatal leány észrevételeit emberekről, dolgokról és viszonylatokról”.¹⁸ Az író nő célközönnye egyértelműen a kamaszlányok voltak, akik hétről hétre izgatottan várták a *Pesti Hírlap* megjelenését, hogy olvashassák a szertelen bakfis, Médi kalandjait:

Médi egy igen egyszerű kis nő volt, aki kötelességszerűen elvégezte az apja rangjának megfelelő iskolákat, most pedig hosszú ruhát kapott, otthon hegedülni és angolul tanult, járt egy festőiskolába, próbált énekelni, de nem volt a legjobb tanári akarat mellett se hangja, gyűjtött plakátokat, minden koldusnak adott egy krajcárt, szerelmes volt, de nem nagyon, a legdivatosabb fiatal színészebe, és kétszer hetenként kikocsizott a nagybátyja autombiljában a ligetbe.¹⁹

Miközben a folyóirat hasábjain a főhős személye egyre inkább kibontakozott, Fried Margitból csendesesen Ego vált, a lányok rejtélyes íróője, akik rendszeresen írtak a szerkesztőségekbe, hogy megtudják, kit rejt a művésznév.

Huszonkét esztendőskorában, 1903-ban jelent meg könyvalakban is az első hosszabb lélegzetvételi írása, tárcáinak kibővített változata, a *Médi szenvedései*. Tulajdonképpen ez jelentette Ego előbújását, a korabeli coming outot: „A hűsz kedves apróságot magában foglaló kötet, amelynek címlapját Márk festőművészsünk rajzolta, a Légrády Testvérek kiadásában Ego arcképével jelent meg és pedig olyan ízléses és díszes kiadásban, amely a magyar nyomdaiparnak igazán dicséretére válik. Itt említjük meg, hogy az Ego jeggyel megjelent könyvben a szerző az ő szép arcképe alá ezt a nevet írta: Fried Margit.”²⁰

Ezután az író nő egyre több lehetőséghez jutott, más lapok is kérték az írásait, sok tárcája jelent meg az *Ujságban* és a *Pesti Naplóban* is, amelynek 1905-től hivatalosan is munkatársa lett. Szakmai élete mellett magánélete is jelentős fordulatot vett: 1904. november 6-án Budapesten, a Józsefvárosban hozzáment Rózsavölgyi Mór (1867–1941) orvoshoz, Rózsavölgyi Jakab és Boskowitz Róza fiához, akivel Párizsba utaztak nászútra. A házasság nem okozott változást a munkájában, továbbra is töretlenül írta ifjúsági könyveit, amelyek fókuszában Pest,

17 GRÁBERNÉ Bősze Klára, *A Veres Pálné Gimnázium története, Az Országos Nőképző Egyesület tanintézetei és a leánygimnázium, 1869/70–1947/48*, Veres Pálné Gimnázium, Budapest, 2006.

18 [n.a.], *Ego [nekrológ]*, *Népszava*, 1940/ 79, 5.

19 EGO, *Médi szenvedései*, *Pesti Hírlap*, 1902/ 227., 1.

20 [n.a.], *Médi szenvedései*, *Pesti Hírlap*, 1903/80.

Buda viszonylatában a pesti ember, főként a pesti fiatal leány állt. Ennek legfőbb bizonyítéka az 1908-ban megjelent *Pest és a pestiek* című munkája. Műveiben az ismert fővárosi helyrajzi nevek és épületek megjelölése (pl.: Üllői út, Rákóczi tér, gyerekkórház [ma: Semmelweis Egyetem I. Sz. Gyermekgyógyászati Klinika]) ma is naturálisan ábrázolja művei cselekményének színterét.²¹ Jelentős szakmai elismerés volt számára, amikor 1912 nyarán minden jelentős lap felhívta a figyelmet arra, hogy Fried Margit júniusban a Nemzeti Színház Halmos-féle pályázatán *Mi emberek* című vígjátékával az első helyen végzett.²²

Gyerekekről vagy gyerekekhez: lányregények keletkezésének aspektusai hazánkban

Megfigyelhetjük, hogy a két világháború között keletkezett magyar prózában a korábbi időkhöz képest szokatlanul sok szépirodalmi mű szól a gyerekekről és a kamaszokról, ugyanis egyszerűen korigény volt gyerekekről és/vagy gyerekekhez szólni. Nagyjából ebben az időszakban fogalmazza meg Babits Mihály is gondolatait az olvasóvá nevelésről, melyet fogarasi diákjainak ajánl. Irodalmi nevelésről írott esszéjében Babits is a fokozatosság elvét hirdeti az olvasmányok tekintetében, szerinte az egyszerűbb stílusú alkotások felől az egyre összetettebb szövegek felé haladva, az „apró” meséktől a magyar irodalom nagy klasszikusaiig kell és érdemes eljutni.²³ Balogh Tamás Kosztolányi gyerekeknek szánt műveinek tárgyalása kapcsán figyelmeztet, hogy Devecseri Gábor *Kamaszok és félemberek* című írásában csak a *magyar kamaszregényről* szól, és bár ide sorol számos magyar klasszikust,²⁴ a korszak kivételes érdeklődését a téma iránt Jean Cocteau *Vásott kölykökjére* vezeti vissza, viszont nem tesz említést Alain-Fournier *Az ismeretlen birtok* című regényéről, és nem ír olyan, a gyermekirodalmat meghatározó művekről, mint a Kosztolányi fordította *Alice Csodaországban* vagy a *Micimackó*. Balogh tanulmányában jegyzi a Singer

21 A tér szimbolikus megjelenési formáiról lásd KUSPER Judit, *Az otthonosság szomorúsága: A szimbolikus és retorikai otthonosság lehetőségei Gárdonyi Géza Az öreg tekintetes című regényében*, Irodalomtörténet, 2020/4, 421–441.

22 *Magyar színművészeti lexikon: A magyar színjátszás és drámairodalom enciklopédiája*, szerk. SCHÖPFLIN Aladár, I. kötet (Aágh Endre – Faust), Az Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, Budapest, 1929, 389.

23 KISS Dávid, „Az olvasás is gondolkodás s az írás is beszéd.” *Kiegészítések és kommentárok az irodalomtanítás körüli vitákhoz*, Új Pedagógiai Szemle, 2022/7–8., 30–42.

24 Pl. MÓRICZ Zsigmond, *Forr a bor*, Athenaeum, Budapest, 1931; MÓRICZ Zsigmond, *Légy jó mindhalálig*, Athenaeum, Budapest, 1920; BABITS Mihály, *A gólyakalifa: regény és néhány novella*, Athenaeum, Budapest, 1916; MÁRAI Sándor, *A zendülők: regény*, Pantheon, Budapest, 1930; SZERB Antal, *Utazás és holdvilág*, Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, Budapest, 1937; KOLOZSVÁRI G. Emil, *Dr. Csibráky szerelmei: regény*, Franklin, Budapest, 1936; SÖTÉR István, *A kísértet*, Franklin, Budapest, 1945; THURZÓ Gábor, *Nappalok és éjszakák: regény*, Révai, Budapest, 1944; KARINTHY Ferenc, *Szellemidézés*, Hungária, Budapest, 1946.

és Wolfner kiadó újdonságát, amely füzetekben megjelenő ifjúsági könyveket felsorakoztató „új sorozatával az ifjúságnak akar olcsó és becsületes olvasnivalót adni”, egy olyan könyvet, amely „bizonyosan nagyon népszerű lesz, és amúgy is szegényes ifjúsági irodalmunkat határozottan gazdagítja”. Ugyanez a kiadó ajánlja továbbá Benedek Rózsi *Zsuzsa megtanul táncolni* című lányregényét abban a reményben, hogy valószínűleg „sikerrel veszi fel majd a küzdelmet az olvashatatlan olvasnivalókkal szemben”. Mindez azt is bizonyítja, hogy a kánon és az olvasóvá nevelés kérdésköre, „mely téma körül az utóbbi években állandó, időnként nagyobb médiafigyelemmel is párosuló vita alakult ki”,²⁵ már száz évvel ezelőtt is jelen volt, csakúgy mint az értékről (ami elemi ösfogalom) zajló diskuszió.²⁶ A szerzők között találkozhattunk olyanokkal, akik eredetileg is gyermekkönyvszerzők voltak, mint például Benedek Elek, de még több olyan név tűnik fel, ahol a felnőtteknek, fiataloknak szóló irodalom vagy újságírás műveléséről áttértek a leányregények írására, úgymint Dánielné Lengyel Laura, Gáspárné Dávid Margit, Kosáryné Réz Lola vagy éppen Fried Margit.²⁷

A gyerekek, kamaszok felé fordulásnak a gyökerei a 19. század végén, 20. század elején végbement társadalmi változásokban keresendő. 1900-ban született Ellen Key svéd író nő híres könyve, amelyben a gyermek évszázadaként aposztrofálta a 20. századot.²⁸ Ezekben az években valóban szép számmal születtek olyan pozitív kezdeményezések, amelyek a gyermek sajátosságaira figyelő nevelés és oktatás megvalósítását tűzték ki célul. Ide tartozik például a reformpedagógusok ezirányú tevékenysége. Key könyve szintén segítette az új nézeteket valló pedagógusok gyermekfelfogásának, az új gyermekkép kialakulásának népszerűsítését. A gyermeket egyéniségként tisztelő, önálló gondolkodásra és alkotómunkára képesnek tartó új szemlélet megújult pedagógiai metodikát is eredményezett,²⁹ amely nagyban hozzájárult, hogy a későbbiekben megvalósításra kerüljön a gyakorlati feladatokkal is kiegészített helyes természethez, életvitelhez való viszony a pedagógiában.³⁰

Bár a gyerek megítélése továbbra is ellentmondásos maradt, és míg a hétköznapi gyermekképben a felnőtt részéről az empatikus és a kimért attitűd elemei keveredtek, a művészetekben, így az irodalomban nagyon is a gyermek foglalta el a központi helyet. Az ifjúsági irodalmon belül a leányregény megha-

25 KISS Dávid, *Kánonközvetítés és olvasóvá nevelés az irodalomtanításban: a Jókai-paradoxon = Irodalom és kanonizáció: Tanulmányok a magyartanítás módszertanairól*, szerk. HERÉDI Rebeka – KISPÁL Dániel – KUSPER Judit, Eger, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó, 2022, 95–107.

26 MEDOVARSZKI István, *Egy modern didaktika megalapozása felé – A hatékony csoportos tanulás ötpilléres komplex modellje*, Új Pedagógiai Szemle, 2022/72., 9–10., 116–128.

27 BALOGH Tamás, *Aranysárkány gyerekeknek (Kosztolányi Dezső elfeledett ifjúsági regénye)*, Tiszatáj, 2002/ 12., 76–88.

28 ELLEN KEY, *A gyermek évszázada*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.

29 PUKÁNSZKY Béla, *A gyermekkor története*, Műszaki Kvk., Budapest, 2001.

30 KRAKKER Anna, *Környezeti oktatócsomagok szerepe a magyarországi környezeti nevelésben*, Módszertani Közlemények, 2018/ 4., 41–51.

tározása valójában problematikus. Ennek oka abban kereshető, hogy a magyar irodalomban ezen műfaj szerepe és elismertsége meglehetősen alulértékelt, ahogy a szerzők hírneve is, ha nem is 15 percben, de maximum néhány évtizedben mérhető.

Ebből fakad, hogy az irodalomtörténészek még csak-csak vissza tudnak idézni néhány nevet a századfordulón, különösen a leányregényt (is) író férfi-írók neveiből (a már említett Benedek Elek vagy Sebők Zsigmond), a laikusok önhibájukon kívül általában nem tudják, ki volt Szabóné Nogáll Janka, Büttner Júlia, Faylné Hentaller Mária, Lux Terka, Tutsek Anna vagy a jelen tanulmányban is vizsgált szerző.³¹

Az objektum szerepébe kényszerítve? – Az író Ego

Ehhez nyilvánvalóan hozzájárul az a vitathatatlan tény is, amire a kutatók már többször felhívták a figyelmet, hogy női mivoltuk miatt az írókat évszázadokon át, de – tisztelet a kivételnek – még ma is hajlamosak kirekeszteni az irodalmi kánonból az azt meghatározó mindenkori, főként férfi irodalomtörténészek. Ennek eredményeként számos olyan, elméletben írókkal is foglalkozó és őket bemutató antológia, tanulmány és recenzió jelent meg, amelyek csak a Brontë nővéreket, Jane Austent vagy George Sandot jegyzik. Világszerte polémiák folynak napjainkban olyan témákról, mint hogy Németországban az irodalmi kánonba bekerülhessenek a 20. század előtti írók saját szerzői jogon, és ne csak mint írófeleségek vagy napló- és levélírók. Holott sokan a saját korukban igazán nagy népszerűségnek örvendtek, és ezt mi sem támasztja alá jobban, mint egy 1913-ban, a Pesti Naplóban megjelent írás *Tíz író nő* címmel.

Az újságíró nő cáfolja, hogy a magyar női irodalom összefüggésbe hozható lenne „a rohamosan fejlődő nőmozgalom, az öntudatos asszonyok forrongásával, [...] az igazi tehetség, az írói, művészi kvalitás kipattan még akkor is, amikor az utat elzárják előlük, elszednek tőlük minden lehetőséget az érvényesülésre”. Véleménye szerint a magyar női irodalomnak már múltja van, elég Dukai Takách Judith nevére gondolni. Ugyanakkor felhívja a figyelmet az *irodalmi torlódásban* megjelenő tehetségtelen írókra, akik *ártanak a bírálatra kompetens publikum körében az igazi női irodalomnak*. Kovács Lídia (más változatban: Lydia) újságíró szerint Magyarországon is számos nő boldogul szakmájában, közülük válogatott össze tíz népszerű író nőt, hogy bemutassa olvasóinak.³² A listázott

31 KOMÁROMI Gabriella, *Elfelejtett irodalom. Fejezetek a XX. századi ifjúsági prózánk történetéből 1900–1944*, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1990, 200.

32 Kovács Lídia elismert szaktekinély volt egyébként korában, érdeklődésének központjában a nők helyzete és a gyermeksors állt. Ezek mellett fontos volt még neki a nyomor bemutatása és annak kendőzetlen közlése a nagyközönséggel. Lásd KÁNTOR Noémi, *A magyar Nellie Bly* (szakdolgozat), DE Bölcsészettudományi Kar, Debrecen, 2020.

és megkérdezett íróók pályaképe, irodalmi tevékenysége mind megérne egy áttekintést, azonban erre most nincs lehetőségünk. De irodalomtörténeti szempontból mindenképpen jelentősnek tartjuk a Pesti Napló munkatársa válogatásának eredményét, hiszen hasznos adalékkal szolgál arra vonatkozóan, mely női írók tartoztak a korszak irodalmi kánonjába. Kovács populáris érdekességeket is közölt a népszerű írónőkről, ezekből önkényes válogatást közlünk, szem előtt tartva a szövegek információs tartalmát.

Cikkében a felsorolást Egóval kezdte, akit ekkor már a Pesti Napló hasábjain megjelent „*ötletes, nívós novelláiból*” jól ismert a közönség. Ego ebben az időben nem csupán könnyű lélegzetvételű műfajokban alkotott, hanem *Femme* álnév alatt gyakran „erős sarkazmussal” bírálta a társadalmi egyenlőtlenségeket. Azonban a kor elvárásainak megfelelően ezt „tisztá objektivitással és mégis annyi asszonyos finomsággal” tette.

A Rómában élő Erdős Renée meglehetősen negatívan látta a magyar irodalom helyzetét: „hát istenem, boldogulhat-e egyáltalán a magyar költő?”³³ Kovács Lídia a cikk megszületésekor már tíz éve alkotó Kaffka Margitot a korszak legtehetségesebb magyar írónői közé sorolta. Lányi Sarolta irodalmi érvényesülését a családi támogatás segítette: „eddigi életem hijján volt mindennemű nagyobb szenzációnak. Az apám művész és egész családnak éltető levegője a művészet. Talán ezért van, hogy aránylag könnyen és elég korán, – tizenöt éves koromban, – átléphettem írásaimmal a legszűkebb családi érdeklődés határát...”³⁴

Lesznai Annát (akinek viszonyításként zárójelben szerepelt férjzett neve is: Jászi Oszkárné) igazi polihisztorként tartották számon, ő ugyanis nemcsak mint iparművésznő szerzett érdemeket, hanem elsősorban költeményeivel vonta magára a figyelmet. A Nyugat megjelenése óta munkatársa volt a lapnak, s már megjelent önálló műve is, a *Hazajáró* versek. Költészete elsőrendű kvalitást árul el, mégis oly szerényen jegyzi meg: „– Ami munkáimból napvilágot látott, az is az intimitás jellegét viseli magán. Versek... kézimunkák... nem is tűrik el ezek az apróságok a sokszavú kommentárt. Gyönyörű, falusi gyermekkoromban sok szépet megfigyelhettem az életben, lehet, ez adta nekem az impulzust művészetemre és költészetemre.”³⁵

Kovács megállapítása szerint, hogy a magyar nő nemcsak a belletrisztika [A francia belles-lettres 'szépirodalom' kifejezésből, a szerk.], hanem az újságírásnak mesterségében is helyt tud állni, arra példa Stephani Elza – aki belső munkatársa lett a Pester Lloyd szerkesztőségének. A politikai ambíciókkal megáldott Szikra (gróf Teleki Sándorné) leginkább az arisztokráciáról készített satirikus rajzaival és regényeivel szerzett elismerést, de célközönsége a serdülő ifjúság is. Ő is részt vesz abban a nehéz küzdelemben, amely az asszonyok egyenjogúsításáért folyik. Cikkei, *írásai most gyakorta* feminisztikus irányúak, és tolla is a női jogok keresőinek táborába szegődött.

33 Kovács Lídia, *Tíz írónő*, Pesti Napló, 1913/25., 75.

34 Kovács, *Tíz írónő*, I. m., 75.

35 Kovács, *Uo.*

Tábori Tutsek Anna irodalmi törekvéseiről vallott a Pesti Naplóban: „– Magyarország virágos kertjében szántottam, vetettem, gyomlálgattam, – talán mégsem volt hiábavaló az életem.”³⁶ Kovács Lídia a *Cilike viszontagságai* és sok egyéb – amelyekből ártatlan, fehér álmokat szőnek az iskolásleányok – ifjúsági könyv szerzőjét a fiatalság dédelgetett kedvenc íróőjeként tartotta számon. Miközben vezette a Pesti Napló *Lelki klinika* rovatát is, szerkesztői feladatkörét töltötte be a *Magyar Lányoknál*.

A 20. század újságírására jellemző gesztus volt Vándor Iván szerzői személyének felfedése, aki Várady Ilonka volt inkognitóban. Nagyon jól írja le a társadalomnak a női szerepekkel kapcsolatos ambivalens hozzáállását Várady története. Az író a olvasói elvárásoknak megfelelően szentimentális elemekkel dúsított interjút adott karrierje indulásáról:

- Ha erre visszagondolok, csupa melegszerű jó embert látok... Gyerekkori barátomat, Mezei Ernőt, ki csodálkozva hajlik írásom fölé és – talán az egyszer életében, – nem hisz magának. Debrecenben, a nagy szobában, Thaly Kálmán ül velem szemközt. Gyönyörű fejét aggódalmasan csóválja, mert bevallottam neki, hogy kár szeretnék lenni. Úgy néz reám, mint beteg gyerekekre szokás, de zsebre teszi a novellámat és elviszi magával Pestre, hogy kinyomatja. Nem mintha tehetséget sejtene bennem, hanem mert hogy egy kis öröme szükségem van nagyon s ezt az örömet akarta nekem adni... Kóbor Tamás is biztat... És végre ott állok Rákosi Jenő előtt... Most is hallom komoly, sőt szigorú hangját. De mikor észreveszi, hogy a színem is változik, elmosolyodik és vigasztal... És most egy drága nagybetűs levelet olvasok, melyben ez a nagy író nekem az egy novellát írt asszonynak azt mondja: *Kollega!* Ez a kollega vitt. Tanított. Korholt. Jó volt hozzám, amilyen csak a nagyon erős lehet, a nagyon gyöngéhez.³⁷

Az író pályára lépését és (el)ismertsége kivívását azonban korántsem tekinthetjük problémamentesnek. Valójában éppen Rákosi javasolta Váradynek, hogy a 1905-ben, a Budapesti Hírlapban megjelent első tárcacikkétől a Vándor Iván írói álnevet használja írói tevékenysége során.

Az utolsó, kiemelt író még az összefoglalásban is álnevével szerepelt, és mivel az írói lexikonok is – ahogy a múlt századok magyar irodalma – nagyrészt férfiközpontú megközelítést alkalmaztak, a mai kutatók számára a művésznév feloldása nem is kevés erőfeszítést igényel. Goldarbeiter Etelka, férjezett néven Várady Zsigmondné publikált Violante álnéven 1904-től a *Hét*, az *Ujság*, a *Pesti Napló* számára egészen 1933-ig, amikor első regénye, a *Budai házak* meg nem jelent, és fel nem fedték személyazonosságát. A következőket nyilatkozta:³⁸

36 Kovács, Uo.

37 Kovács, Uo.

38 [n.a.], *Új regényünk*, Ujság, 1933/ 40., 7.

Mint tizenhároméves iskoláslányka láttam magamat először nyomtatásban. Akkoriban Jókai volt az egyetlen személyes íróismerősöm s én minden beajánlás nélkül szüleim és nevelőnőm háta mögött küldtem be a Héthez első versemet... Megjelent és tőlem, a gyermekleánytól, – mint egy felnőttől – további közleményeket kért... Hét évvel később aztán megkomolyodva, nagy ambícióval fogtam neki a munkának... Tárcacikkeket írtam nemcsak a magyar lapokba, hanem a német, angol és francia folyóiratokba is. Csendes írói működésem hosszú ideig családom előtt is titok maradt, hiszen egy-két évtizeddel előbb az Írás éppen oly kevésbé fair foglalkozás volt legtöbb szemben urileányok részére, mint bármilyen más nyilvános ténykedés. Kevés kivétellel, álnév alatt jelentek meg s arra még nem volt bátorságom, hogy cikkeimet vagy verseimet könyvalakban is kiadjam. Annyira Tiszavirágoknak tekintettem mindig, hogy nagy részüket meg se őriztem.³⁹

Az író nők szokatlanul őszinte nyilatkozatából kiolvasható, hogy milyen okok álltak azon döntésük mögött, hogy sokan évekig – sőt még két évtizedig miért nem fedték fel magukat a nyilvánosság előtt. Egyrészt vélhetően alulértékelték saját tehetségüket, másrészt viszont világosan látták, hogy a női alkotók komplex módon történő szakmai elismerésére hazánk még nem áll készen.

Lányregénynek látszó fejlődésregény – A feminista Ego

Miután világosan bemutattuk, hogy a női értelmiségi munka megítélése mennyire negatív volt a társadalmi életben, felkeltette az érdeklődésünket a női szereplők megjelenésének lehetősége a művekben is. A női kibontakozás lehetséges opcióival kapcsolatban Schwartz Ágota utalt Jacques Lacanra, aki szerint az irodalmi művekben a szubjektum a nyelven keresztül teremődik, ám a nők a társadalmi nyomás és a lehetőségek hiánya miatt a művekben is képtelenek szubjektummá válni olyan módon, mint a férfiak. Ennek a következménye, hogy a nők saját jogon csak az objektum kategóriájába sorolhatók, vagyis ebbe a szerepbe vannak kényszerítve. Ahogy Gisela Brinker-Gabler fogalmaz: „a beszélő és író szubjektum hímnemű, a néma objektum nőnemű”.⁴⁰ De valóban *némák* például Ego lány és fiatal nő szereplői? Ezt a kérdést járjuk körül a továbbiakban.

Fried Margit nem tartotta sokra a műveletlen lányokat, ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az egyik írásában szereplő két *jóképű, jólöltözött fiatal lány* diskurzusa. Az író nő egy, a HÉV-en hallott fiktív beszélgetést ír le, amely nyilvánvalóan az író nő véleménye az adott témáról. A lányok azokról a regényekről beszélnek, amelyekben a korabeli modern lányok életét mutatják be. A műveltebb,

39 Kovács, Uo.

40 SCHWARTZ Ágota, *A női szubjektum a századforduló magyar író női prózájában*, Múltunk – politikatörténeti folyóirat 2008/2., 48.

aki idegen nyelveken is olvas, úgy véli, hogy a regényhősnő igazi kötelessége, hogy érdekes legyen, és *irodalmi szempontból is éljen*. Magyar példaként Bródy Lili *Manci* című regényét hozza fel. A másik lány csak magyarul olvas, és azt, amit a „könyvkiadó urak kiválasztanak” számára. Ő Erich Kästner *Fabian* című művére, illetve Evadne Price *Éva 1933* című regényére utal. Az „intelligens” erre a következő megjegyzést teszi: „Tudod mi a szerencsésük ezeknek a szerintem unalmas pikáns könyveknek? Az, hogy a mi fordítóink olyan sok szellemet, ötletet visznek bele a munkájukba. Bálint György, Tábori Pál, Rónay Mária, Hatvany Lili megajándékozták Loosékat, de még Sinclair Lewist is a maguk felszabadult bátor emberségével és keserű-gúnyos vidámságával és így aztán a regények stílusa élőbb, mint a regények alakjai.”⁴¹ A kevésbé intelligensnek aposztrofált lány bevallja, hogy nem érti a másik gondolatmenetét:

én megelégszem a kétpengős könyvvel, amelyet valamelyik ismerősöm megvesz, kölcsönad, és gyorsan felfalom. Nincsenek igényeim és senki sem kívánja, hogy igényeim legyenek. A kiadó urak inkább még nívótlanabbnak hisznek, mint amilyen vagyok, és nem kívánják tőlem, hogy szellemileg ágaszkodjak. Leszállnak hozzám és a legjobb írókat szerződtetik, hogy engem, a lebecsült közönséget szépen csomagolt olcsó, tetszetős külföldi saison-áruval kiszolgáljanak.⁴²

Az írás kétségkívül azt hivatott bemutatni, hogy e művek női szereplői miként igyekeznek szubjektummá válni egy patriarchális rendszerben, amely megtagadja tőlük ezt a jogot, azaz amelyben csak objektumok lehetnek. Szembeszáll továbbá a feminizmus szélsőséges megközelítésével, ezzel megadva azt a szabadságot a nőknek, hogy nem mindenkinek kell a magas szintű oktatásban részt vennie, a magas kultúrához értenie és azt művelnie.

Ugyanakkor Fried a nők tanulásának lehetőségéért aktívan küzdött a Nőtisztviselők Országos Egyesületében is, ahol már 1909-ben, előadásban ostromozta a *női nevelés ferdeségeit*, és határozott vonásokkal „rajzolta meg az új nőt, aki gazdasági függetlenségében jobb leány, feleség és anya és öntudatosabb, harmonikusabb egyéniség, mint a már is tűnőfélben levő női típus”.⁴³ Egy más alkalommal részt vett és agilisán tevékenykedett *A magyar nők közművelődési körének* aktuális közgyűlésén az Otthon-kör dísztermében. A kör iránt, amelynek célja minden szinten támogatni a nők önállóságra való törekvését, és ezen cél megvalósításában *elsősorban társadalmi, irodalmi és művészeti tényező kíván lenni, s mint ilyen Magyarország művelt asszonyait, leányait állandó társadalmi érintkezésbe hozza egymással, rendkívül nagy volt az érdeklődés*. A közgyűlés jegyzői tisztének ellátására Fried Margitot, a jegyzőkönyv hitelesítésére

41 SCHWARTZ, Uo.

42 BÁLINT Gábor, Az Athenaeum, a Nova és a Dante kétpengős regényei, *Magyar Könyvszemle*, 2003/4., 484.

43 [n.a.], *Egyletek és intézetek*, Pesti Hírlap, 1909/ 298., 9.

pedig Gömbösné Galamb Margitot kérték fel.⁴⁴ Véleményünk szerint a nők oktatása érdekében megtett oktatásügyi intézkedések és civil kezdeményezések eredményességét többek között az a Donáth Péter által felállított, a magyar tanító(nő)képzősök nemi összetételének alakulásáról szóló statisztika is alátámasztja, miszerint a lányok aránya a hazai tanító(nő)képzésben az 1868–1869-es évfolyamon a kezdeti 8%-ról 1917-re 59,3%-ra növekedett.^{45 46}

Pesti lányok – A szentimentális Ego

Az általunk választott novellák hősnői életében is nagy szerepet játszik a tanulás és a tanulni, művelődni akarás, de az altruizmus úgyszintén. A *Pesti lányok*, a két világháború között kiadott kötet hősnői kamasz- és fiatalfelnőtt-korúak, akikkel egytől egyik könnyedén azonosul a megcélzott, hasonszőrű olvasóközönség. Mivel a századelő lányregénye a szentimentális regény,⁴⁷ ezért Ego regénye is hemzseg a szentimentális motívumoktól. Ahogy korábban az életmesék (fiktív: naplók, regények, történetek), úgy a 20. század eleji lányregények nagy része is hitelesnek akar látszani, miközben az olvasó naivitására épít. Ezért a narrátor bizalmas hangnemet üt meg, és kibeszél fiatal olvasójának, ergo befolyásolja azt.

A 19. század végi fantáziátlan szokást felváltja egy kicsit bővebb címadási gyakorlat, hiszen míg korábban megelégedettek azzal az írók, hogy a lányregényeket csak egy névvel látták el, például Dánielné Lengyel Laura *Edithje* vagy Tutsek Anna *Judithja*, Egónál már *A komoly Novák Magda* szerepel. Illetve ami a mi kutatásunk szempontjából még inkább releváns, a cím egy, a korábbinál sokkal emancipáltabb regényvilágot feltételez, mint például a vizsgált kötetben lévő *Sári bátor ifjúsága*, *Bodnár Illus pályaválasztása* is.⁴⁸

Az általunk választott történetek mindegyikében megfigyelhetjük, hogyan konstituálódik a női szubjektum, hogyan funkcionálnak a kamaszlányok kifejezéseinek különböző módjai, miközben egy lineáris fejlődés hatására konstruá-

44 [n.a.], *A magyar nők közművelődési köre*, Pesti Napló, 1903/ 342., 6.

45 DONÁTH Péter, *A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből, 1868–1958*, Trezor, Budapest, 2008, 8.

46 Érdekes adalék ehhez még Pelesz Nelli kutatása, aki munkájában elemezte, hogy a soproni tanítónőképző leánytanítványai olyan aktívan részt vettek a frissen induló lap munkájában, hogy teljesítményükkel néhány év alatt, lassan, de biztosan kvázi átvették az uralmat a lap tartalmának és arculatának formálása felett. PELESZ Nelli, *„Diákok öröme” – A Magyar Tanítójelöltek Lapja = A tudomány ekként rajzolja világát: Irodalom, nevelés és történelem metszetei II. Tanulmánykötet*, szerk. FODOR József Péter, MIZERA Tamás, SZABÓ P. Katalin, Budapest, Magyarország: Doktoranduszok Országos Szövetsége, Irodalomtudományi Osztály, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2020, 82–99.

47 F. KOMÁROMI Gabriella, *Mostoha fejezet századunk ifjúsági prózájából: a lányregény*, Irodalomtörténet, 1985/17., 639–659.

48 F. KOMÁROMI, *Mostoha fejezet... I. m.*, 646.

lódik egy testben és lélekben kiteljesedett női alak. A női képek a szövegekben alapvetően nem okoznak nagy meglepetést, hiszen alakjuk többnyire a korszak morális és vallási követelményeinek, funkcionalitásuk az adott és a korábbiakban felvázolt női szereprepertoárnak megfelelő. Ez azért csak nagyrészt igaz, mert Ego némi izgalmas, de még épp megengedhető devianciát mégiscsak csempész a főszereplők alakjába. A lányok valójában vélhetően „rendes, normakövető” (Sári, Márta), időnként azonban anyagi jólétükben kicsit talán telhetetlen gyermekek (Illus) maradnának, ha nem szólna közbe az első világháború tragédiája és annak személyüket érintő, negatív következményei (egy B-listára helyezett vállalati tisztviselő, vagy egy háborúból hazatért, de hamarosan meghalt apa, vagy az infláció miatt elértéktelenedett fizetés). Ezek a kívülről jövő, kontrollálhatatlan mozzanatok negatívan befolyásolják és alakítják életüket, olyan problémákat okozva, amelyek a többnyire egzisztenciális problémákkal küszködő lányoktól egy egészen új életmódot és hozzáállást igényelnek. Tulajdonképpen ez adja a történetek gerincét, a cselekmények dinamikáját pedig a fájdalmasan gyorsan felnövő, már-már parentifikálódó lányok (akik a tanulás helyett a munkát választják, a szerelem beteljesülése helyett a türelmes várakozást, a kényelem keresése helyett a kétkezi munkát) határozott és megfontolt döntései és cselekedetei eredményezik. A háború borzalmának kollektív megtapasztalása és ezért az ellene való tiltakozás valójában visszatérő szimbólum Ego műveiben és életében is. Kevésbé ismert tény, hogy az 1930-as években számtalan tiltakozás volt a halálbüntetés és a statárium ellen. Tasi József idézi a Magyar Hírlap 1932. július 28-i számának kivonatos listáját, amelyen számos baloldali művész és író neve olvasható, akik a háború ellen tiltakoztak:⁴⁹ „Az aláírások között szerepel: Bálint György, Berény Róbert, Berda József, Braun Róbert, Bródy Lili, Búza Barna, Csorba Géza, dr. Dénes István, ego [Rózsavölgyi Mórné szül. Fried Margit], Fenyő György, dr. Ferenczy Sándor, Fülöp Zsigmond, Füst Milán, Gelléri Andor Endre, dr. Hermann Imre, Halász Ernő, Ignotus Pál, Illyés Gyula, József Attila, Kádár Béla, Kodolányi János, Kosztolányi Dezső, Kassák Lajos, Kmetty János, Lakatos László, Lovászy Márton, Majoros István, Molnár Ákos, Márai Sándor, Nagy Lajos, Németh Andor, Pálóczy Horváth György, Rubin László, Remenyik Zsigmond, Siklós Ferenc, Sós Aladár, dr. Supka Géza, Szántó Rudolf, Szimonidesz Lajos, Szegi Pál, Szabó Lőrinc, Tábori Pál, Zsolt Béla.”⁵⁰

Ego lányregényeinek történetei műfajukat tekintve kicsit meseszerűek. Az analógiánk abból az érzésből ered, mintha a legkisebb királylány állná ki a hét próbát, de nem a sárkánnyal, hanem a világ nehézségeivel kell szembenéznie. Másrészt a lányregények tanmesék, ahol a jó mindig elnyeri méltó jutalmát (általában elveszi feleségül élete szerelme, felveszik az egyetemre, segítségével a családja is túllendül az anyagi problémákon).

49 És nem ez volt az egyetlen lista, hiszen például József Attila és élettársa, Szántó Judit is gyűjtötte az aláírásokat. És más helyen [Radnóti] Glatter Miklós, Gyarmati Fifi [így!] neve is feltűnik.

50 Tasi József, *József Attila és a Halálbüntetés Ellenes Szövetség*, Párttörténeti Közlemények, 1980/1., 100.

Ego történeteiben sok Fried Margitot találunk, az arisztokrata lányt, aki segítő kezet nyújtott minden rászorulónak. Mert az író nő nem mulasztott el semmilyen jótékony eseményt. Amikor az Ügynök utcai házcsoport gyermekei vasárnap jótékony célú színelőadást rendeztek, és a befolyt 29 korona összegből 10 koronát a vakoknak, 6 koronát a kecskeméti károsultaknak, 7 koronát a siketnémáknak és 6 koronát 8 a nyomorék gyermekek otthonának adtak, a szereplők között Fried Margit is jelen volt.⁵¹ Ugyanúgy azon a hangversenyen, amelyet az *Országos Gyermekvédő Egyesület* leányosztálya a Terézvárosi Kaszinó termeiben rendezett. Az est középpontjában mint rendező és mint előadó Fried Margit szerepelt, aki a beszámolók szerint „a modern táncokhoz fűzött friss invenciójú, szellemes reflexióit rendkívül bájosan mondta el Somogyi Géza sikerült rajzai és Dienzl Oszkár zeneillusztrációja kíséretében”.⁵² Elismertsége vezetett ahhoz a megtiszteltetéshez, hogy a Pesti Hírlap beszámolója szerint bár izraelita vallású volt, már fiatalon, 1904-ben tagja lehetett annak a magyar küldöttségnek, akik Dessewffy Sándor csanádi püspök vezetésével meglátogatták X. Pius pápát. A Szentatya a zarándokok közül többeket megszólított, a sok férfi vendég mellett Fried Margit író nőt is.⁵³

Szociáldemokrácia és feminizmus – A szocialista Ego

Rózsavölgyi Mórné magyar író nő, újságíró, lapszerkesztő 1940. április 7-én Terézvárosban halt meg hosszú betegség után, majd a Kozma utcai izraelita temetőben (korábbi nevén Rákoskeresztúri zsidó temetőben)⁵⁴ helyezték örök nyugalomra. A korabeli baloldali diskurzus előnyeként említette azon képességét, hogy elbeszéléseiben szerencsésen egyesítette a *szociális szándékot és a naiv hangot*. A lapok elmondásai szerint az 1910-es esztendő eseményei vezették az útját a szociáldemokraták táborába. Kétségkívül nagyon olvasott volt, meggyőzően tudott beszélni, de mindig háttérben akart maradni, és egy olyan lépése sem volt, amellyel a harcolók, a párttagok tömegéből ki akart volna tűnni. Névtelenül dolgozott, csak Ego volt, Ego a propagandáírásaiban is, amelyek az 1910-es évtizedtől kezdve gyakran megjelentek a Népszava hasábjain, ahol halálakor szubjektív elemekkel épített nekrológot közöltek: „Az édes ego: így nevezték maguk között a kisleányok és a serdülő leányok, akik éltek-haltak egy-egy könyvéért, – a drága ego: így neveztük mi, akik tudtuk, milyen nagy érték van ebben az asszonyban.”⁵⁵ Nagyon szerette a szegényeket, még jobban a gyerekeket, és mindent meg akart tenni a szegény gyermekek sorsának javításáért. Hosszú éveken át, miközben kerületi pártszervezetének

51 [n.a.], *Adakozás*, Pesti Hírlap, 1911/ 241., 11.

52 [n.a.], *Hangverseny*, Pesti Napló, 1903/ 71., 11.

53 [n.a.], *Magyar zarándokok a pápánál*, Pesti Hírlap, 1904/107., 10.

54 Ami nem egyenlő a régi Rákoskeresztúri izraelita temetővel.

55 [n.a.], *Ego [nekrológ]*, Népszava, 1940/ 79, 5.

tagja volt, szerkesztette a *munkásgyermekbarátok közlönyét*, a *Gyermekbarátot*, előzékenyen figyelve a betű rejtelmeivel akkor megismerkedő munkás szülők gyermekeinek igényeit.

Míg közkedvelt lányregényeiben a romantikus, pesti bakfis figurája áll a fókuszban, társadalomkritikai írásaiban a munkásnő képe érhető tetten. Már az 1903-as *A magyar nők közművelődési körének* korábban említett gyűlésén az arisztokrata és munkásnők összefogásáért harcolt annak érdekében, hogy

azok közülünk, akiket az élet kényszerűsége vitt rá, hogy szellemi munkával keressék meg a kenyerüket, támaszt, erősséget találjanak, hogy módjukban álljon könyvtárunk és lapjaink után ismereteiket fejleszteni és ha kell anyagi segítségben részesülhessen [...], hogy művelt úri asszonyaink, akik boldog meleg családi fészükből jönnek el közzénk, megtanulják önálló testvéreiktől ama nagy igazságot, hogy a szellemi erő a legnagyobb hatalom, s hogy a gyermekeiknek, a nemzet a jövő érdekében tudásban és intelligenciában gyarapodniok, fejlődniök kell, hogy tökéletes anyák lehessenek.⁵⁶

Szociális törekvéseit későbbi munkáiban már mint baloldalon politizáló író nő fogalmazta meg. Még ha ideológiailag terhelt, de neveléstörténeti szempontból jelentős munkái közé tartoznak a *Szocializmus* folyóiratban megjelent *Munkásnők szellemi világa* és a *Szociáldemokrácia és feminizmus*.⁵⁷

Előbbiben szintén a munkásnők oktatásának szükségességét tárgyalja, miközben bemutatja, miként tanácsos tanításukat elkezdni. Utóbbi a nőkérdeés szempontjából még inkább releváns nézeteket tartalmaz, amelyeket annak a polémiának a kontextusában vet fel, amely 1922-ben a szociáldemokrata képviselőnő, Kéthly Anna parlamentbe kerülését övezte. A mai kutató meglepődve olvashatja, hogy a vita tárgya nem a nők szabad pályaválasztása volt, ami a két világháború között hazánkban még mindig nem volt magától értetődő. A konfliktust éppen a feministák egy része robbantotta ki Kéthly Anna politikai előrelépése kapcsán. Mégpedig azért, mert úgy érezték, hogy a szociáldemokrata politikusnő nem képviseli a nőtársait leginkább foglalkoztató, tematikailag a nők ügyét elősegítő kérdéseket. Fried Margit, szembeszállva a kritikus hangokkal, egy holisztikus női programot hirdet, amely bár politikai konnotációtól nem mentes, de végkövetkeztetése a gazdasági stabilizáció és a nők nevelésének fontossága:

Tudjuk, látszani: nem látszik feminista szolgálatnak az a munka, melyet e tények leszögezésével végzünk. De magunknak kellett beváltanunk ezeket, ha végre ki akarjuk építeni az utat, mely a nők igazi fölszabadulásához, a nemcsak elveket dokumentáló, hanem tényleges erejüket tényleg kifejező

56 [n.a.], *A magyar nők közművelődési köre*, Pesti Napló, 1903/ 342., 6.

57 FRIED Margit, *Munkásnők szellemi világa*, Szocializmus, 1926/11, 418.; FRIED Margit, *Szociáldemokrácia és feminizmus*, Szocializmus, 1922/8., 375–376.

értvényesülésükhöz vezet. Ha ki akarjuk építeni, kikövezni, járhatóvá tenni ezt az utat, akkor csak a gazdasági küzdelem platformjáról indulhatunk ki a munkahely, szakszervezet, pártszervezeten át egyfelől a nőbizottságba, másfelől a pártválasztmányba. És ezen a körön belül igazolt, sőt kötelességé válik minden gyorsabban haladónak a többi nő összes érdekeiért való síkraszállás; ez a szakmánként érvényesülő női szolidaritás erőt ad a harcos, tehetséges nőknek, akik mögött tényleges tömegek vannak, saját szakmájuk bennük megbízó, őket soraikból kiválasztó tömegűi. De amikor még egyet lépnek a mindjobban szürkülő körben a nők, amikor már a politika porondjára lépnek: ismét egész emberekké kell lenniök és mind a két nem nyomorúságának megszüntetéséért, közös ellenség ellen, a férfiakkal együtt, egy gondolatkörben kell küzdeniök. Lépcsőről-lépcsőre: lassú út, melyet a becsületes nőmozgalomnak meg kell tennie. De hiszen láttuk, hogy a rohamosan, átmenet nélkül végbemenő reformok sehogyan sem vezetnek jóra: nincsenek emberek, akik a hatalommal mindenek hasznára, élni tudnának. Tanulni, tanítani és tovább tanulni: ez minden kis asszonyi körnek a feladata a szociáldemokrata táborban és ez talán az igazi feminista kötelesség az egész világon. Tanulni, tanítani, disznók ostobaságától elfejlődni, saját nemünkön fölülkerekedni az egész, igaz emberiség – humanity – felé; de asszonytársainkat magunkkal húzni, szellemi, erkölcsi színvonalukat emelni, hogy sokan legyenek, akiket becsülhessenek, akikben megbízhatnak férfiak, anyák és a jövő: a gyerekek. Ez a mi feminizmusunk, amelyet többé külön nem választhatunk lényunktől, alá nem húzhatunk és nem hangsúlyozhatunk. Ahogy fejlődésünk útján szocialistákká kellett lennünk, amikor emberekké akartunk lenni. Amit Wells és Anatole France és a mai világ legjobbjai kívánnak tőlünk, hogy asszony létünkre emberek legyenek. Rosszhiszemű férfiakkal szemben is, mi asszonyok, tudatosan emberek, emberek.⁵⁸

Konklúzió

Amint látjuk, Fried Margit a nők oktatásának kérdését és így a nevelési koncepcióját kiterjesztette a lányokra és a rossz körülmények között élő (munkás) nőkre is. Éppen ezért helyénvaló az a megállapításunk, hogy a nőíró a nonformális oktatás ügyéért is sokat tett. Nemcsak elméleti munkáival, hanem vidéki és budapesti előadások megtartásával és jótékonyági események megrendezésével is. Meggyőződésünk, hogy Fried Margit jelentőségét nemcsak baloldali politikai szerepvállalása és meggyőződése, hanem jórészt személyéből fakadó humanitása adta, és bár esetében kissé ellentmondásos, de szakmai érvényesülése és a különböző társadalmi közegekben elért jelentős írónői sikere éppen arisztokrata neveltetéséből fakadt.⁵⁹ Ez utóbbit azzal is bizonyítottan látjuk,

58 FRIED Margit, *Szociáldemokrácia és feminizmus*, Szocializmus, 1922/8., 376.

59 VIRÁG Irén, *Nőnevelés – arisztokrata tradíciók*, Iskolakultúra, 2010/ 3., 58–73.

hogy már fiatalkorában, a századforduló éveiben is elsősorban az individuum és a nevelés kapcsolata foglalkoztatta, ennek műveiben tetten ért lenyomata sarkallt minket vizsgálatunkra, és ez támasztotta alá interdiszciplináris kutatásunk létjogosultságát.